ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 4.1

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 10.11.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Jo'rabek Cho'tmatov, t.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Mahliyo Botirova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 10.11.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Журабек Чутматов, д.и.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Махлиё Ботирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 10.11.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Jurabek Chutmatov, Doctor of Philosophy in History (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Makhliyo Botirova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

Solixo‘jayeva Havasxon Zokirjanovna
Professor Nosirjon Uluqov – Namangan onomastika maktabi asoschisi 7

XAKIMOVA MUHAYYO KARIMOVNA
O‘zbek tili abstrakt leksikasida zidlik munosabatlari 11

SHUKUROV AXAT AXMATOVICH
Sinonimlarning lingvostilistik xususiyatlari 16

TURDIMURODOV SIROJIDDIN ESHQOBILOVICH
Yashirin, yumshatilgan va bilvosita ifodalangan ma’nolar tahlili
(evfemik ibora va maqollar misolida) 20

KURBANAZAROVA NARGIS SHODIYEVNA
Tortuvli etnonimining etimologik tahlili 23

TURDIQULOV SHERZOD DUMINOVICH
Ziyoratgohlar etimonining lingvomadaniy kodlarda aks etishi: sangardak teotoponimi 26

AHMEDOV HAKIM YARASHEVICH
Doston frazeologiyasida mifologik qatlamning lisoniy ifodasi
(Surxondaryo turkum dostonlari misolida) 29

ERGASHEVA DILRABO ALLANAZAROVNA
Badiiy so‘z san’atida dialogning ifodasi (Odil Yoqubov asarlari misolida) 32

ISOQOVA FERUZA SHAMSIDDIN QIZI
Kommunikatsiya, muloqot va diskurs: tushunchalarning farqlanishi va
diskursning kommunikativ maqomi 35

САЙДУЛЛАЕВА РАНО ИБАДОВНА
Проблема терминологической фиксации онимной периферии 38
(на материале русского и узбекского языков) 38

SULEYMANOVA NILUFAR KAMILOVNA,
TUKHTABAYEVA NILUFAR UKTAMJONOVNA
A token-level audit of acoustic measurements in british english vowel reduction 42

QULBULOV SHERQUZI TOSHTEMIROVICH
O‘zbek adabiy tilida nutq uslublari: funksional xususiyatlar va qo‘llanish mezonlari 45

TOJIYEVA DILDORA KOMILJON QIZI
Muammoli maqolada faktlardan foydalanish tartibi 50

ZAYNIDDINOVA ROZIYA SAIDAKBAROVNA
Nato harbiy terminologiyasining shakllanishi: institutsional va me’yoriy model 54

NURMATOVA DURDONA SHUXRAT QIZI
Ingliz va o‘zbek tillarida frazeologik birliklar baho ma’nosining nutqiy aktlarda voqelanishi 57

МУНДАРИЖА

ISLOMOVA BARNO XABIBULLA QIZI
O‘zbek tilida morfologik noaniqlik turlari: tasnif va avtomatik tahlildagi o‘rni 62

HAMROYEV SARDOR AKMALJON O‘G‘LI
Badiiy matnda makon deyksisini o‘rganishning
lingvopragmatik va diskursiv yondashuvlari 67

QURBONOVA MARJONA ERKINJON QIZI
Said Ahmadning «Ufq» trilogiyasida qo‘llangan antroponimlarning
lingvokulturologik talqini....71

ADABIYOTSHUNOSLIK

ALIMOV PARDA,
TOSHPO‘LATOV ZAYNIDDIN IBODULLO O‘G‘LI
Shafoat Rahmatulla Termiziyning ijodiy yo‘li....75

OCHILOVA OZODA BAXTIYOROVNA
Syujet yaxlitligida «davr, shaxs, muallif» uchligi sintezi....80

OBIDJONOVA MA’SUMA
O‘zbek va ingliz ilmiy fantastikasida kelajak motivining badiiy-poetik xususiyatlari....84

PARDAYEVA DILFUZA RAIMOVNA
Insider and outsider perspectives: the earliest literary models of amir timur
in uzbek and russian traditions (oral epic and medieval written sources) 87

ABDUNAZAROV O‘TKIR SAYDULLAYEVICH
A.Oripovning «Jannatga yo‘l» dostonida inson va jamiyat ziddiyatining badiiy talqini 92

ABDULLAYEVA NILUFAR IBRAGIM QIZI
Avhadiy Marog‘iy va Yusuf Amiriy «Dahnoma»larida
o‘n noma janrining poetik transformatsiyasi 95

XURRAMOVA TO‘LG‘ANOY MUZAFFAROVNA
Hakim Termiziy asarlarining adabiyotshunoslik talqini:
janr, timsol va axloqiy-didaktik an’ana masalalari....99

TA’LIM

ДЖУМАНАЗАРОВА ЗИЛОЛА ОБИДЖОНОВНА
Цифровые и интерактивные технологии в содержании
методической подготовки будущих учителей русского языка 104

МИРЗАЕВА ШАХЛО РИЗАЕВНА,
РУЗИЕВА МУШТАРИ ХУСНИДДИН КИЗИ
Эффективность развития русской диалогической речи студентов национальных групп....109

ТУРГУНОВА САЙЕРА АХМАДЖАНОВНА
Проблемное обучение в преподавании специальных филологических дисциплин 112

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 10
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

SINONIMLARNING LINGVOSTILISTIK XUSUSIYATLARI

Shukurov Axat Axmatovich,
Termiz davlat universiteti dotsenti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Hozirgi o'zbek tilshunosligida nutq madaniyati, stilistika masalalariga, shuningdek, badiiy asar tilini, umuman, matn lingvistikasini o'rganishga e'tibor kuchaydi. Ma'lumki, badiiy asar tili o'rganilar ekan, unda sinonimlarga alohida e'tibor beriladi.[1] Sinonimlar fikrning aniq, rang-barang bo'lishini, nutq obyektiga nisbatan subyektning ijobiy, salbiy va xolis munosabatini ta'minlovchi muhim omillardan biridir. Badiiy matnda sinonimlarning lingvopoetik imkoniyatlari katta. Umuman, sinonimiya nutqda o'ziga xos xususiyatlari bilan ko'zga tashlanadi. Bu hodisa lug'aviy doirada bo'lganidek, so'z yasalishi, frazeologiya, gap qurilishi sohalarida ham amal qiladi. Sinonim so'zlar lingvopoetik jihatdan nutqqa aniqlashtirish, ta'sirchanlik, birxillik va takrordan qochish kabi ma'no bo'yoqlari beradi.

Badiiy mavzudagi she'riy dostonlarda ham sinonim so'zlarning turli o'rinlarda o'ziga xos lingvostilistik ma'nolarda qo'llanganini ko'ramiz. Sinonimlar lingvouslubiy qo'llanish xususiyatiga ko'ra bir necha ko'rinishlarda uchraydi:

1. Sinonimlar bir o'rinda ketma-ket qo'llanib bir qator ma'no anglatish xususiyatlariga ega bo'ladi. Chunonchi:

a) bir joyda ketma-ket bog'lovchisiz qo'llanib, gapda uyushiq bo'lak vazifasida keladi va harakat hamda holatning tinimsiz takrorlanishini bildiradi. Masalan, A.Oripovning «Hakim va ajal» dostoni[2]da Malikaning davosiz dardga yo'liqqanligi haqida gap ketar ekan, «Qolmabdi hech qaratmagan tabib duoxon» deb yoziladi. Bu yerda takrorlangan, «tabib», «duoxon» sinonimlari Malikani sog'aytirib, darddan qutqarish yo'lida qilingan harakat, tashvish va g'amxo'rlikni umumlashtirib ifodalashga xizmat qilgan.

b) badiiy matnda sanash ohangida takrorlangan sinonimlar *joy, hudud* ma'nosini tasavvur etishga xizmat qiladi. Masalan, Mirmuhsinning «Shiroq»[3] dostonida ana shunday takror bosh qahramonning sinchkovligi, hushyorligi, o'zi o'sib-ungan yurtga mehri balandligini ifodalashga hamda u yashagan hududiy kengliklarni o'quvchi ko'z oldiga keltirishga xizmat qilgan:

Qumliklarni, dashtlarni, qirni,
O'tloqlarni bilar mukammal.

d) badiiy nutqda sinonimlarning takrorlanishi qahramonda yuzaga kelgan qat'iyatni, ro'y bergan voqea-hodisaga e'tirozli qarashini bildiradi. Masalan, «Hakim va ajal» dostonida saroyga yo'l olgan tabib oldidan chiqqan Mirzo o'z dardini aytar ekan, uning bu fe'li suhbatdoshining ensasini qotiradi va ushbu muloqotdan tezroq qutulishga intiladi:

Qaradi-yu, Mirzoning u hissiz ko'ziga,
Yurib ketdi ilgariga ***dadil, shiddatkor****.*

e) ba'zan sinonimlarning bunday takrori o'ng'aylik, qulaylik, ishni oson bitishi ma'nosini ifodalaydi. Masalan, «Hakim va ajal» dostonida Hakimning amir kutubxonasidan foydalanishga ijozat olish uning uchun naqadar yuksak quvvat bo'lganligi tasvirida quyidagicha mulohaza bildiriladi:

Murodiga yetganda u ***beto'siq, bejang****.*

Hakim uchun bunday martabaga erishish oson emas edi, amir ro'yixushligi go'yo yorib o'tilishi kerak bo'lgan to'siqlarning bartaraf etilishi, jang bilan qo'lga kiritiladigan imkoniyatning maydonsiz ishg'ol etilishi edi;

f) sinonimlarning bu xil takrori mulohazani kuchaytirishga xizmat qiladi. Masalan, «Hakim va ajal» dostonida dono tabibning kutubxonada ishlash jarayoni tasvirida:

Sahifalar orasidan ro'barusiga,
Chiqar edi turfa savol: ***Nimaga? Nechun?***

degan dardkashlik, jonkuyarlik o'rinlari bor. Bir savolning ikki xil variantda takrorlanishi qahramon ruhiyatida g'alayonlarni, mulohazada fikriy to'xtashga intilish, undagi ilmiy tafakkur bezovtaligini ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, B.Boyqobilovning «Toj mahal» dostonida Shohjahonning orzu-o'ylari quyidagicha tasvirda berilgan:

[1] Ҳожиев А. Ўзбек тили синонимларининг изоҳли луғати. – Т.: Ўқитувчи, 1974. – 307 б.
[2] Орипов А. Ҳаким ва ажал: достон // Шарқ юлдузи. – 1980. – № 10. Б. 3–16.
[3] Мирмуҳсин. Танланган асарлар: 3 жилдлик. 1-жилд: Шеърлар, достонлар. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1973. – 334 б.

Shu maqbara dunyoda,
Bo‘lib ***tengsiz, yagona****...*
Yetti iqlimni hayron,
Qilsa, – deydi Shohjahon.[1]

Bu yerda «tengsiz», «yagona» sinonim so‘zlari Shohjahonning katta orzu-havasini aniqlashtirishga xizmat qilgan.

g) sinonimlarning bu xil takrori ifodani aniqlashtiriga xizmat qiladi. Masalan, «Hakim va ajal» dostonida shunday tasvir bor:

Malika deb Mirzo garchand cheksa ham hasrat,
O‘zga edi, boshqa edi, *uning matlabi.*

Bu o‘rinda shoir «o‘zga edi», «boshqa edi» sinonimlaridan birdaniga foydalanmasligi mumkin edi, ammo ifodada hozirgi holat to‘la aks etmay, tasvirda keskin qat’iy xulosa chiqarish mumkin bo‘lmay qolar edi. Muallifning niyati esa qahramon xarakteridagi riyokorlikni ko‘rsatish, uning qalbida yashiringan noxolis niyatni oydinlashtirish, sirliligini tasvirlash bo‘lib, bu parda orqali o‘quvchida mulohaza qo‘zg‘atish uchun sinonimlar takrori g‘oyat qo‘l kelgan.

h) sinonimlarning takrori mulohazadagi keskinlikni, shiddatni, ohang balandligini ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, «Hakim va ajal» dostonida Mirzoning kutubxonaga o‘t qo‘ygani va bu ayb begunoh hakimning bo‘yniga tushganligi tasviri bor. Shunda shoh Hakimga qarata: «Sen *imonsiz zot ekansan, firibgar, ayyor*'', – deydi. Bu yerda keyingi sinonim so‘zlarning ajratilgan bo‘lak (sifatlovchi) sifatida qo‘llanishi nutq ohangidagi ta’kidni, keskinlikni, kuchaytirishga xizmat qilgan.

i) sinonimlarning takrori personajlar ruhiy holati va tasvirini umumlashtirishga, xulosalashga, ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, «Hakim va ajal» dostonidan olingan quyidagi parchalarga e’tibor beraylik:

So‘ngra xilvat bu maskandan ***beun, besado.***
Chiqib ketdi...
Yotar edi to‘shagida ***bezabon,*** *xasta...*[2]

Ko‘rinadiki, har ikki parchada ham personajlar holatining tasviri chizilgan: birinchisida – ruhiy dardli holat, ikkinchisida – jismoniy dard holati. Tasvirning o‘quvchi ko‘z o‘ngida ishonchli namoyon etishda sinonimlarning takrori qo‘l kelgan.

2. Sinonimlar bog‘lovchilar bilan qo‘llanib, ta’kid, mulohaza, ehtiyotkorlikni ulardan anglashilgan ma’noning mo‘lligini, ko‘pligini ko‘rsatish, umumlashtirish, jamlash kabi ma’nolarni ifodalab keladi. Bunda:

a) *-u (-yu)* yuklamasi bog‘lovchi vazifasida qo‘llanadi. Masalan:

*Kori xayrga baxsh etardi lahza****-yu*** *onni.*
(«Hakim va ajal»)
*Zulm-****u*** *sitam ko‘rdi yurti boshida.*
(«Afrosiyob»)[3]

b) *va* bog‘lovchisi bilan keladi. Masalan, «Hakim va ajal» dostonida Mirzo Malikaga ishtiyoqi tufayli Hakimga nisbatan g‘animlik yo‘liga kirar ekan, uni o‘z eliga qaytarib yuborish rejasini tuzadi. Bu tadbirning yengil va o‘ng‘ay ko‘chishini o‘ylagani «Jo‘natmog‘i kerak, lekin tinch ***va*** *bejanjal»* degan mulohazada ifoda topadi.

d) *na..., na...* inkor bog‘lovchisi bilan bog‘lanib kelgan sinonimlar inkor ma’noning qat’iyligini ko‘rsatadi. Masalan:

Olmagaylar o‘zi bilan ***na*** *mulk,* ***na*** *bisot.* («Hakim va ajal»)

3. Takrorlangan sinonimlarning olmosh, modal so‘zlar bilan birgalikda kelishi ham ta’kid va nutqiy ta’sirchanlikni oshiradi.

a) sinonimlar takrorida «bu» ko‘rsatish olmoshi ham qo‘shilib keladi va ta’kidni ifodalaydi.

Aybimmi yo egnimdagi ***bu*** *zar,* ***bu*** *kimxob.* («Hakim va ajal»)

b) badiiy matnda «u» olmoshi sinonimlar bilan qo‘shilib, takrorlanib, nutqni shiddatlantirishga, ekspressivlikning kuchaytirishga, so‘zlovchining hayajonli ruhiy holatini ifodalashga xizmat qiladi. Masalan:

U *bir gado,* ***u*** *bir tabib,* ***u*** *yalangoyoq.* («Hakim va ajal»)

Bu yerda *u* olmoshi ham ko‘rsatish, ham kishilik vazifasini qo‘shib ifodalaydi. Shuningdek, ushbu matnda «bir» so‘zi ham sinonim so‘zlarga qo‘shilib takrorlanib, ma’no ekspressivligini kuchaytirishga xizmat qilgan.

d) «bu» ko‘rsatish olmoshining sinonimlar bilan qo‘shilib takrorlanishida ham ma’nodagi ta’kid, nutqdagi hayajonlilik kuchayadi:

O‘lat *edi bu* ***dahshatli****, bu* ***qora ajal****.* («Hakim va ajal»)

e) «balki» yordamchisi takrorlangan sinonimlar orasida kelib, nutqqa mulohazakorlik ma’no bo‘yog‘ini qo‘shadi:

Qayoqdandir kelib qolgan bir tabib yuzsiz,
Malikaga ***suhbatdoshdir, balki hasratdosh****.* («Hakim va ajal»)

f) «har» olmoshining sinonimlarga qo‘shilib takrorlanishida ham ta’kid belgisi kuchli:

Parchalansin ***har g‘ov, har to‘suv****.* («Shiroq»)[4]

g) «hanuz» ravishining sinonimlarga qo‘shilib takrorlanishida ham ta’kid ma’nosi kuchayadi. Masalan:

[1] Бойқобилов Б. Шарқ камалаги. – Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1975. – 287 б.
[2] Орипов А. Ҳаким ва ажал: достон // Шарқ юлдузи. – 1980. – № 10. Б. 3–16
[3] Бойқобилов Б. Афросиёб: шеърлар. – Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1970. Б. 129.
[4] Мирмуҳсин. Танланган асарлар: 3 жилдлик. 1-жилд: Шеърлар, достонлар. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1973. б. 314

Malika-chi, ***hanuz horg‘in, hanuz majolsiz****.* («Hakim va ajal»)

4. Takrorlangan sinonimlar juft so‘z shakliga kelib, umumiylikni, ko‘plikni, jamlik ma’nosini ifodalaydi:

Sizni kutar intizor,

Begim bilan ***do‘sti yor****.* («Toj mahal»)

5. Sinonimlar nutqda xilma-xil istioralar yaratishga xizmat qiladi hamda uning iboraviyligini, go‘zalligini ta’minlaydi. Masalan, «Afrosiyob» dostonida *sevgi, muhabbat, ishq, g‘am, qayg‘u, mung, hasrat* kabi sinonimik qatorlar mavjud. Ular asosida *sevgi minbari, muhabbat otashi, ishq bo‘lsa mehmon, muhabbat ko‘chasi, sevgi oshyoni* kabi istioraviy birikmalar yuzaga kelgan.

6. Ba’zan she’riy matnda sinonim so‘zlar o‘zaro sifatlovchidan sifatlanmish holatiga tushib, ma’nodagi ta’kidni, ekspressivlikni kuchaytirishga xizmat qiladi:

Yurtni toptasa ***yot bir begona****.* («Afrosiyob»)

Bu yerda «yot», «begona» so‘zlari o‘zaro sinonim, shu bilan birga biri ikkinchisini sifatlab turibdi. Natijada ifoda ta’sirchanligi kuchaygan.

Tarixiy mavzudagi she’riy dostonlarda uchrovchi sinonimlar tuzilishi, nutqiy jarayonda hosil bo‘lish xususiyatiga ko‘ra ham xilma-xildir. Ularning ayrimlari quyidagichadir.

1. Leksema va majoz:

Necha-necha saroylarni hatlab o‘tgan ***baxt****,*

Nogahoniy ***Humoy*** *bo‘lib kelar qoshingga.* («Hakim va ajal»)

Bu yerda afsonaviy *baxt qushi, davlat qushi, Humo qushi nomi baxt* so‘zi bilan birga ta’sirchan ifodalashga xizmat qilgan.

2. Leksema va metafora:

Malikaning ko‘zlarida charaqlardi ***g‘am.***

Malikaning ko‘zalarida porlar ekan ***mung.***

Ayon edi Malikaning dilidagi ***darz.*** («Hakim va ajal»)

Ushbu nutqiy parchalardagi «g‘am», «mung» so‘zlariga metaforik tasvirdagi *darz* so‘zi ham sinonim bo‘lib kelgan.

3. Sifat va sifatdosh:

Aylanishib juda yuksak ***naqshin*** *viqorni,*

Ziynatlangan *bir eshikka borib yetdilar.* («Hakim va ajal»)

4. Forsiy va arabchadan o‘zlashgan leksema:

Odam loydan bunyod bo‘lgan deyishgan qadim,

Xoki turob *bo‘lajak u o‘lgandan so‘ng ham.*

(«Hakim va ajal»)

(***Xoki turob*** so‘zlariga zoh bering)

5. O‘zbekcha va fors-tojikchadan o‘zlashgan leksemalar:

Necha ***til-u zabon****larni farq etdi oson.* («Hakim va ajal»)

Bu yerda «til» va «zabon» so‘zlari «-u» bog‘lovchisi bilan kelib, umumiylik, jamlik, ma’no kengligini ifodalaydi.

6. Fors-tojikchadan o‘zlashgan leksemalar:

Kuni bo‘yi ikkovi ham ***dilgir, benavo****.* («Hakim va ajal»)

7. Ravishdosh va sifat:

Eshik tomon yo‘naldi u ***shoshib, bechidam****.* («Hakim va ajal»)

8. *Jins* va *tur* tushunchalarini ifodalovchi leksemalar:

Inson bilan talashardi bu uyda hamon,

Tokchalarda yaltirardi ***javohir, billur.*** («Hakim va ajal»)

9. Leksema va frazeologizm:

Yurtlar kezib, ***tentirarmish sargardon bo‘lmish****.* («Hakim va ajal»)

10. Yasama so‘zlar:

Hakim bir zum sukut etdi ***bekalom, beso‘z****.* («Hakim va ajal»)

Sinonimlar uslubga bo‘lgan munosabatiga ko‘ra o‘zaro farqlanishi, ya’ni uslubning biror turiga mansub bo‘lishi yoki uslubga befarq (neytral) munosabatda bo‘lishi mumkin. [1]

Sinonimlarni o‘z o‘rnida, lingvopoetik jihatdan muvaffaqiyatli qo‘llash mahorat belgisidir, lekin ba’zan ularni noo‘rin qo‘llash, lug‘aviy-uslubiy ta’sirchanlik bilan aloqasi bo‘lmagan holda takrorlash hollari ham uchrab turadi. Masalan, «Afrosiyob» dostonida «Ke*lgindi topsa-yu* ***izzat*** *va* ***ikrom***» degan misra bor. «Izzat», «ikrom» sinonimlarini bu xil bog‘lovchi bilan qo‘llash nutqiy ta’sirchanlikka xizmat qilmagan, aksincha, uni sun’iylashtirgan.

Yoki «Toj mahal» dostonida ***otash*** so‘zlarining «bag‘rim otashlab ketdi», «o‘sha sher otash», qo‘rqmay suv-u otashdan, otash bo‘lib yonarkan, qalbi otash sasida, otashin quyoshdan, yuragi otash, cho‘g‘li kabi misra va qofiyalarda takrorlanish uslubiy ta’sirchanlikni buzadi, qaytariqlarni ko‘paytirish, o‘quvchining qiziqishini susaytiradi.

«Hakim va ajal» dostonida sinonimlardan mahorat bilan foydalanilgan o‘rinlar ko‘p. Shu bilan birga, ba’zan ularning me’yoriy jihati yaxshi saqlanmagan o‘rinlar ham uchrab qoladi. Masalan: «Kuni bilan ikkovi ham ***dilgir, benavo***», «Qaytar ekan Hamadonga Hakim ***benavo***», «***Dilgir*** *Hakim qamchi bosdi otga besabr».*

Bir o‘rinda Mirzo Hakimga qarata: «*Seni* ***yurt-u vatan****ingdan judo qilgan zot», – d*eydi. Bu yerda *«yurt», «vatan»* sinonimlarining bog‘lovchi olib takrorlanishi ma’no ko‘pligini ifodalash maqsadini ko‘zlagan. Bu, bir jihatdan, o‘zini oqlasa-da, ikkinchi jihatdan, sinonimlarning bunday takrori, ayniqsa,

[1] Хожиев А. Ўзбек тили морфологияси, морфемикаси ва сўз ясалишининг назарий масалалари. – Т.: Фан, 2010. Б. 256

bog‘lovchini olib kelishi uslubiy jihatdan to‘la o‘zini oqlamaydi. Bu o‘rinda sinonimlar ajratib qo‘llaganda, Mirzo nutqidagi qat’iyat, shiddat, aniqlik kuchaygan bo‘lardi.

Yoki ushbu dostonda Malikaning go‘zal tasviri «go‘yo g‘ujum nur», «qiz emas, pari edi», «g‘oyat mukammal» deya ta’riflangan va Hakimning birinchi bor uning huzuriga kirganida bu go‘zallik qarshisidagi holati tasvirida:

Qarshisida mo‘jizani ko‘rganday tugal,
Hakim bir zum turib qoldi ***hissiz va sovuq****, –*

deyiladi. Bu yerda lollik, hayratlanish bor. «Hissiz», «sovuq» boqish esa hayajon, ehtirosdan, qiziqishdan yiroq.

Shunday qilib, tarixiy mavzudagi she’riy dostonlarda sinonimlarning uslubiy ma’noda qo‘llanishi turli ko‘rinishlarda uchraydi. Ularning ketma-ket, bog‘lovchili, sifatlovchili qo‘llanishlarining o‘ziga xos ma’no xususiyatlari bor. Ular nutq ta’sirchanligini oshirish, ekspressiv ma’no bo‘yoqdorligini ta’minlash, nutqqa jo‘shqinlik, mulohazakorlik, o‘ychanlik ma’nolarini qo‘shish, jamlab ko‘rsatish kabi uslubiy ma’no bo‘yoqlarini beradi.

Tarixiy mavzudagi she’riy dostonlarda sinonimlarning ketma-ket, bog‘lovchilar bilan yoki olmoshlar yordamida takrorlanishi matnning emotsional ta’sirini kuchaytiradi. Bunday qo‘llanishlar qahramon ruhiyati, ichki kechinmalari, qat’iyat, hayajon, g‘am, mulohaza va shiddatni ifodalashga xizmat qiladi. A.Oripovning «Hakim va ajal», Mirmuhsinning «Shiroq», Barot Boyqobilovning «Toj mahal», «Afrosiyob» kabi dostonlaridan olingan misollar sinonimlarning turli ma’no nozikliklarini ko‘rsatib berishi dalillangan. Shuningdek, sinonimlarning metafora, perifraza, frazeologizm va boshqa badiiy vositalar bilan uyg‘unlashib, obrazlilikni kuchaytirishi isbotlangan. Ular nutqda istiora yaratish, umumlashtirish, ta’kidlash va ifodani aniqlashtirish kabi vazifalarni bajarishi aniqlangan.

Sinonimlarning turkiy, arabcha va fors-tojikcha qatlamlari o‘zaro qo‘llanib, til boyligini namoyon etishini ham ko‘rsatadi. Biroq sinonimlardan noo‘rin foydalanish holatlari ham tanqid qilinadi. Ayrim misollarda sinonimlarning ortiqcha takrori matnning tabiiyligi va ta’sirchanligini susaytirishi qayd etildi.

Xulosa qilib aytganda, sinonimlar badiiy nutqning muhim uslubiy vositasi bo‘lib, ular tilning boyligi, obrazliligi va estetik ta’sirchanligini oshirishda katta ahamiyat kasb etadi. Tarixiy dostonlarda sinonimlardan foydalanishning amaliy ahamiyati juda katta bo‘lib, birinchi navbatda, tilimizning qay darajada boy ekanligini, rivojlanganligini ko‘rsatib tursa, ikkinchidan, badiiy adabiyotda, umuman nutqda ta’sirchanlikni, rang-baranglikni ta’minlaydigan vosita ekanligi yoritilgan.

Rezyume. Maqolada tarixiy mavzudagi o’zbek she’riy dostonlarida sinonimlarni qo’llashning lingvostilistik imkoniyatlari xususida fikr yuritiladi.

Resume. The article discusses the linguostylistic possibilities of using synonyms in Uzbek poetic epics centered on historical themes.

Резюме. В статье рассматриваются лингвостилистические возможности использования синонимов в узбекских поэтических эпосах, посвященных исторической тематике.